

Joep Eikenboom

Fundamenten van De Extra Les

Eikenboom, Joep

Fundamenten van De Extra Les / Joep Eikenboom – Amsterdam, Cichorei
ISBN 978 90 831586 9 3

Vertaling: Joep Eikenboom

Afbeelding omslag: schildering van Erica Eikenboom

Redactie, layout, zetwerk, ontwerp omslag: Jaap Verheij

Oorspronkelijke titel: *Foundations of The Extra Lesson*

© 2007 Rudolf Steiner College Press, Fair Oaks, CA USA

Nederlandse rechten: Uitgeverij Cichorei, Adrichemstraat 24
1013 DS Amsterdam 2022

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the publisher.

*Dit boek is opgedragen aan het engelwezen van de Dordtse
Vrije School, aan al mijn collega's en de vele kinderen daar,
die het in de afgelopen veertig jaar steeds mogelijk maakten
dat ik het werk van Audrey McAllen kon onderzoeken,
uitproberen en leren te begrijpen.*

Inhoud

Voorwoord door Christof Wiechert	11
Ten geleide	15
Korte biografie van Audrey McAllen	17
Inleiding	19
1 De ontwikkeling van de mens	27
2 Steiners voordrachten over de zintuigen en de bovenzinnelijke stromingen	41
3 De rechthoekige-driehoek-oefening en de drievoudige spiraal	63
4 Twee schilderoefeningen	78
5 De koperen-bal-oefening en de bewegende rechte lijn en lemniscaat	90
6 De oog-kleurvoorkeur	110
7 Kwaliteiten van de kleuren	129
8 De kleuren in verschillende schilderoefeningen van De Extra Les	155
9 Waarnemen, spiegelen en inprenten	165
10 Onderzoek naar bewegingspatronen in de bloem-staf-tekening	198
11 De kubus als omgestulpte driedimensionale ruimte	209
12 De sacrale architectuur van het fysieke lichaam	217
Appendices	
A De koningszoon van Ierland in het licht van Audrey McAllens Extra Les	231
B Het binnendringen van de tegenkrachten	246
C Het fysieke lichaam als opvoeder voor de ziel	252
D Identiteit en persoonlijkheid	261
E Veertig jaar later: het verhaal van de lekkende kraan	266
F Het spiegelproces in relatie tot de twee- en driedimensionale ruimte	269
G De aarde als beeld van de mens	277
Aantekeningen	289
Literatuur	303

Dankbetuigingen

Audrey McAllen voor wat zij met haar eenzame pionierswerk aan de wereld heeft geschonken en voor haar geduld bij het beantwoorden van mijn honderden vragen.

Liane Collot d'Herbois voor de uitnodigingen om op theevisite te komen waarbij zij mijn vragen beantwoordde en over kleuren en schilderen allerlei aanwijzingen en oefeningen aanreikte.

Monica Ellis, Ingun Schneider, Mary Ellen Willby, Mary Jo Oresti, Uta Stolz, Ernst Westermeier, Lia Breman en vele andere collega's voor het uitwisselen van ervaringen, ideeën en inzichten.

Erica, mijn vrouw, die mij als eerste vroeg of ik met *De Extra Les* wilde werken en die mij vanaf die tijd altijd heeft aangemoedigd om daarmee door te gaan.

Hannah, die als klein kind mij heeft laten zien dat en hoe de oefeningen uit *De Extra Les* samenhangen met de ontwikkeling van het menskind.

José Schütt, die in 2006 de Nederlandse vertaling verzorgde van Audrey McAllens *De Extra Les* en zich daarna ook waagde aan een dappere eerste poging tot het vertalen van dit boek.

Kitty Steinbuch voor de aanmoediging en enorme hulp bij het klaarmaken van een Nederlandse versie.

Verlag am Goetheanum en Walter Keller Verlag voor de toestemming om illustraties van Daniel van Bemmelen en Katherina Eisleben te gebruiken.

Voorwoord door Christof Wiechert

In 2007 publiceerde vriend en collega Joep Eikenboom *Foundations of the Extra Lesson* in het Engels. Hij was een klassenleerkracht zoals je die zou wensen: begaafd, geëngageerd, met een groot hart voor de leerlingen en met een uitgebreide antropologische kennis, gebaseerd op de geesteswetenschap van Rudolf Steiner. Hij was vele jaren werkzaam aan de vrijeschool in Dordrecht, de ‘Dordtse Vrije School’.

Degenen die hem kennen weten dat hij zowel remedial teacher als klassenleraar was. Maar bijna niemand wist van zijn capaciteiten als auteur; hij schreef *Foundations of the Extra Lesson* in het Engels. Zelfs ik, die dacht hem goed te kennen, kreeg dit werk pas heel laat in handen. Het is des te belangrijker dat het nu ook in het Nederlands beschikbaar is.

Waar gaat dit boek over? Zoals Joep Eikenboom in zijn voorwoord uitlegt, ontwikkelde Audrey McAllen haar oefeningen in samenhang met haar werk met leerlingen met leerproblemen. Twee van haar collega’s en vriendinnen, Else Göttgens – die in Nederland en later in Amerika werkte – en de heilpedagoge Annerie Marx, vroegen haar deze oefeningen te publiceren, wat zij na enige aarzeling deed. Zo kwam het boek *De Extra Les* tot stand.

Audrey McAllen was goed thuis in de geesteswetenschappelijke antropologie van Rudolf Steiner. Misschien is dit een van de redenen waarom zij slechts zijdelings inging op de menskundige uitleg bij de oefeningen; zij rekende blijkbaar op kenners van het onderwerp onder haar lezers. Als gevolg daarvan werd haar werk vaak verkeerd begrepen of bekritiseerd, waardoor er onder ondersteunende leerkrachten op vrijescholen twee groepen ontstonden: één groep werkte met *De Extra Les* en één zonder.

Het is de verdienste van Joep Eikenboom, die het effect van de oefeningen aan zijn leerlingen heeft kunnen ervaren, dat hij de onvoldoende uitgewerkte achtergronden van de oefeningen als het ware heeft toege-

voegd. Zo is dit boek tot stand gekomen. Het is bedoeld om de antroposofisch-menskundige basis van de oefeningen uit *De Extra Les* uit te leggen. Eikenboom schreef hiervoor in de Engelse taal, omdat het werk van Audrey McAllen in die tijd vooral in de Engelstalige wereld bekend was.

Hij heeft dit op een uiterst grondige manier gedaan – zo grondig dat veel lezers niet alleen basiskennis over de menskunde uit zijn boek zullen kunnen halen, maar dat het ook een zeer informatieve tekst is. Via dit boek kan men een goed stuk antroposofische algemene vorming oppikken of misschien inhalen. Dat is ook wat dit boek zo plezierig maakt: het is niet alleen vakinhoudelijk van belang, maar geeft verbazingwekkende inzichten in de antroposofische kennis over de mens en de wereld. Op zijn manier probeert Joep Eikenboom de relatie van de macrokosmische mens tot de microkosmische mens tastbaar te maken – een onderneming die iedere antroposofisch werkende leerkracht zal interesseren, want in het onderwijs heeft men niet alleen te maken met de individuele, ontluikende mens, maar werkt men via hem ook aan de toekomst van de wereld als geheel.

Wees dus niet verbaasd als piramidebouw, Egyptische en Griekse tempelbouw en het grondplan van het eerste Goetheanum, en ook de apocalyptische zegels, de kleurenmeditatie in het hexagram, aspecten van hersenonderzoek of de grote oceanstromingen hier als vanzelfsprekend voorkomen. Dit alles heeft een bijzonder heilzame werking, omdat de opvoeder die de opvoedkunst van Rudolf Steiner ter harte heeft genomen, weet dat hij een specialist van de algemene mens moet worden, dat wil zeggen dat hij brede interesses moet ontwikkelen en dat hogere gezichtspunten zijn werk bepalen. Bekrompenheid is niet op zijn plaats. Deze ‘waarschuwing’ moet gegeven worden, omdat Audrey McAllen en Joep Eikenboom de pedagogische antropologie van Steiner op essentiële punten uitbreiden, en men moet openstaan om dit te laten werken.

Waar begint dat? Door het hele boek heen, door alle verschillende gezichtspunten heen, loopt een rode draad die door Audrey McAllen is ontwikkeld en door Joep Eikenboom op velerlei gebieden is opgepakt. Dit is het gezichtspunt van de stromingen en richtingen van de menselijke wezensdelen, zoals Steiner ze beschrijft in de cyclus *Anthroposophie – Psychosophie – Pneumatosophie*.¹ Wie zich daarmee bezighoudt,

dynamiseert het idee van de wezensdelen. Ze vormen geen statische structuur. Men leert dat men ze altijd in beweging moet zien en dat deze bewegingen richtingen hebben. De richtingsbewegingen hebben een effect op elkaar. En dat is waar het allemaal om draait. Audrey McAllen heeft dit serieus genomen en er oefeningen omheen ontwikkeld. In de eerste plaats leidt dit tot een nieuw begrip van rechts en links, boven en onder, voor en achter, omtrek en centrum. Een lijn die van boven naar beneden wordt getekend, heeft een ander effect dan een lijn die van beneden naar boven wordt getrokken. Een vormbeweging die links begint, heeft een ander effect dan een die van rechts komt.

Rechts en links werken echter ook in de kleuren. Heeft bijvoorbeeld de polariteit blauw-rood ook een richting? Audrey vond een aanwijzing in het boek van Ernst Lehrs *Mensch und Materie*.² Lehrs had zich op grond van zijn studie van Goethes kleurenleer afgevraagd of de ogen niet ook een richtingsgebonden voorkeur hebben voor rood en blauw. Hij ontdekte dat het rechteroog een voorkeur had voor rood en het linker voor blauw. Audrey McAllen nam dit idee over, deed kleuroefeningen met de leerlingen en kwam niet alleen tot dezelfde conclusie, maar vond ook dat deze oefeningen de activiteit van de ziel in evenwicht brengen.

Dit proces is kenmerkend voor Audrey McAllens onderzoeksstijl. Zo ontstonden schilderoefeningen, de driehoeksoefeningen, de spiegel oefeningen, de koperen baloefening, daarnaast schrijfoefeningen, oefeningen in penhouding en aanbevelingen voor het schrijven – alles vanuit het aflezen van de bewegingen van het fysieke lichaam, het etherische lichaam, het astrale lichaam, het gewaarwordingslichaam, de gewaarwordingsziel en het Ik.

Men kan tegenwerpen dat dit gezichtspunten zijn die buiten de antroposofische pedagogische menskunde liggen. Maar men kan ook zeggen dat Rudolf Steiner in zijn karmavoordrachten³ voor leden van de Antroposofische Vereniging talloze suggesties heeft gedaan om op een pedagogische manier met de hier gepresenteerde aspecten om te gaan. Alleen al of men vanuit een geïnteresseerde houding of afstandelijk opvoedt, blijkt uit de uitwerking daarvan in een volgend leven op aarde.

Dat Steiner bij de reorganisatie van de Antroposofische Vereniging en de oprichting van de Vrije Hogeschool voor Geesteswetenschap in 1924 de leiding van de Algemene en van de Pedagogische Sectie zelf op

zich nam, toont aan hoe dicht de pedagogie bij de mens in het algemeen staat en hoe het werken vanuit het algemeen menselijke het principe van de nieuwe Antroposofische Vereniging werd.

Dit is wat Audrey McAllen heeft proberen te doen en in praktijk heeft gebracht. Later probeerde Joep Eikenboom de grondbeginselen van haar oefeningen te geven. Beide werken zijn voorbeelden van hoe de antroposofie verder kan werken en een vernieuwing van de pedagogie en het verder brengen ervan mogelijk kan maken.

*Christof Wiechert,
voormalig hoofd van de Pedagogische Sectie
aan het Goetheanum, Dornach*

Ten geleide

Begin jaren tachtig kwam Audrey McAllen naar de Zutphense Zomercursus op uitnodiging van haar Nederlandse vriendin en collega Else Göttgens. Samen presenteerden zij een workshop over leerproblematiek en Audrey demonstreerde daarbij oefeningen die zij na stevig aandringen van Else Göttgens en Annerie Marx uiteindelijk dan maar had gepubliceerd in een dun boekje, *The Extra Lesson*. Het was voor mij een eerste kennismaking met een typische Engels dame, die me een beetje aan Agatha Christie's Miss Marple deed denken: helder, onconventioneel en met een Engels gevoel voor humor. Als beginnende klassenleerkracht had ik niet veel gelegenheid om me op dat moment verder in haar werk te verdiepen. Dat kwam enkele jaren later, toen ik met leerlingen individueel ging werken. Audrey kwam opnieuw naar Nederland, eerst naar de vrijeschool in Den Haag en een jaar later op uitnodiging van een werkgroep van remedial teachers aan vrijescholen. Dat was het begin van een nauwe samenwerking. Met groot geduld beantwoordde Audrey McAllen alle vragen die ik haar per brief, later per fax en mondeling tijdens ontmoetingen stelde. Soms zei ze gewoon: 'I can't remember how I got to that,' en op andere momenten was ze verbaasd dat de voor haar vanzelfsprekende antroposofisch-menskundige achtergronden van de vrijeschoolpedagogie door jongere collega's niet (meer) geweten werden.

In antroposofische kringen werd hier en daar met gemengde gevoelens naar het werk van Audrey McAllen gekeken; vooral vanuit de medische hoek werd er flinke en zelfs laatdunkende kritiek geuit. Wat dat betreft werd Audrey op eenzelfde reactie getrakteerd als haar landgenote Liane Collot d'Herbois, die net als zij een pionier was in het werken met de menskundige inzichten van Rudolf Steiner en die eveneens onvoldoende begrepen werd. De reden daarvoor was misschien dat door de Angelsaksische taalgeest antroposofische inhouden altijd net even een andere inkleuring krijgen.

Voor mij was het aanleiding om op zoek te gaan naar de antroposofische bronnen, want het was voor mij helder dat het Extra-les-concept

diep in die achtergronden was geworteld, veel dieper dan menig criti-
cater vermoedde. Met iedere ontdekking kreeg ik meer respect voor
het pionierswerk en mede daardoor ontstond zelfs nog veel meer res-
pect voor de inzichten en aanwijzingen die Rudolf Steiner met de antro-
posofie aan de wereld geschonken heeft.

In de loop der jaren ontstonden er overal op de wereld opleidingen
voor vrijeschoolleerkrachten die zich met het Extra-les-werk wilde
bezighouden, eerst in Australië en de USA, daarna ook in Nederland,
Duitsland, Brazilië, Hongarije, Spanje, India en Japan. In gemeenschap-
pelijke arbeid konden inzichten uit de vrijeschoolpedagogie en moderne
wetenschappelijke onderzoeksresultaten bij elkaar gebracht worden om
nieuwe generaties kinderen te helpen. Antroposofie en vrijeschoolpeda-
gogie hebben iets extra's te bieden, zij houden rekening met de kosmi-
sche oorsprong van het kind, dat wil zeggen van de mens en de wereld.

Dit boek is een neerslag van een zoektocht naar de inspiratiebronnen
voor de oefeningen uit *De Extra Les*, niet om alles te mummificeren,
maar juist om bodem en handvatten te geven voor het zoeken naar ant-
woorden op de vragen die de schoolkinderen van nu en in de toekomst
aan hun leerkrachten zullen voorleggen. Het concept van *De Extra Les*
wijst naar de noodzakelijke voorwaarden voor het leerproces en hoe
je kinderen een handreiking zou kunnen geven om die voorwaarden
alsnog te verwerven.

Korte biografie van Audrey McAllen

Audrey McAllen werd geboren op 30 december 1920. Zij vertelde ooit zelf: 'Ik begon mijn leven met een advertentie.' Haar moeder kreeg op een dag een advertentie onder ogen: 'Wie wil er een baby'tje, een kastanjeroodharig meisje van zes weken adopteren?' Haar adoptievader was dol op haar en Audrey adoreerde hem. Hij was kapitein op de Union Castle Line, die op Zuid-Afrika voer. Audrey keek mee wanneer hij zeekaarten bestudeerde. Hij vertelde haar: 'Je moet altijd vooral letten op de diepste zeestromingen, want alleen die kunnen het schip op de kust drijven.' Dit werd een motto dat Audrey later veel gebruikte in haar voordrachten, wanneer zij sprak over de kinderen met leerproblemen: 'Zoek in de diepste lagen naar de oorzaken van het leerprobleem.'

Nadat zij haar school had afgemaakt, deed Audrey een secretaresse-opleiding. Ze wilde eigenlijk schrijfster worden, maar ze had daarvoor zoals ze zelf zei 'te weinig substantie om over te schrijven'. Haar moeder wees haar op een baan als assistent-lerares op een kostschool en zo ontmoette Audrey haar levensopgave.

Zij werkte een tijd in het Sunfield Children's Home en door Friederich Geuter leerde zij de antroposofie kennen, maar het werk in de heilpedagogie was niet haar weg. Ze werd lerares aan de vrijeschool Micheal Hall in Forest Row en later kwamen de kinderen met leerproblemen op haar pad toen Norbert Glas, de schoolarts van de Wynstones Waldorf School in Gloucester, haar vroeg of zij met individuele leerlingen kon werken. Door het werk met deze kinderen en hun problemen kwam zij tot het schrijven van *Teaching Children Handwriting*, *The Extra Lesson*, *Sleep*, *The Listening Ear* en haar laatste boek, *Reading Children's Drawings*.

Audrey reisde veel en gaf voordrachten en cursussen in onder andere Australië, Amerika en ook in Nederland. De naam 'The Extra Lesson' is een handelsmerk van Audreys werk geworden, een naam die zij koos omdat zij de kinderen op een positieve manier een extra duwtje wilde meegeven voor het verdere leven.

Na haar pensioen hield Audrey geïnteresseerd bij hoe het met haar

werk verder ging. Zij ontving graag bezoek. De laatste paar jaren van haar leven waren zwaar, omdat het fysieke lichaam steeds zwakker werd. Zij stierf op 17 november 2010 anderhalve maand voor haar negentigste verjaardag.

Audrey McAllen 28 jaar

Audrey McAllen 1990

Audrey McAllen 1992

Inleiding

Audrey McAllen volgde aan het begin van de jaren veertig van de vorige eeuw – zij was toen eenentwintig – een opleiding om vrijeschoolleerkracht te worden. *Algemene menskunde*⁴ was nog niet in een Engelse vertaling beschikbaar. Elly Wilke was de docente, en zij nam de cyclus *Anthroposophie, Psychosophie, Pneumatosophie* (GA 115)⁵ als basis voor haar lessen menskunde. Het zijn zijn vroege voordrachten, die Rudolf Steiner hield voor de jaarvergaderingen van de Theosofische Vereniging in Berlijn in de jaren 1909, 1910 en 1911. Hij legde naar zijn eigen zeggen in de eerste serie voordrachten van oktober 1909 de basis voor de antroposofie, door te spreken over de verschillende zintuigen van de mens en over de opbouw van het menselijke lichaam vanuit een geestelijk gezichtspunt.⁶

Norbert Glas, de antroposofische (school-)arts van de Waldorf School in Gloucester (UK) vroeg jaren later aan Audrey of zij wilde werken met kinderen die moeite hadden om zich het schrijven en lezen eigen te maken, andere kinderen hadden moeite met rekenen. Wat de oorzaak daarvan was, was voor hem een groot raadsel. Als schoolarts had Glas geen constitutionele of pedagogische oorzaken kunnen vinden, het ging om normaal intelligente leerlingen, ze leefden in gezonde familieomstandigheden en hadden altijd kundige leerkrachten gehad. Audrey kreeg ‘carte blanche’ om met deze kinderen te werken en ze greep terug op de antroposofische menskunde, zoals zij die bij haar opleiding had leren kennen. En die voordrachten vormen dan ook de bron van waaruit zij het concept achter *De Extra Les* ontwikkelde.

Om het concept van *De Extra Les* goed te begrijpen – de ideeën die achter al deze oefeningen liggen – zou je die voordrachten uit 1909 eigenlijk zelf ook moeten lezen en daarmee als het ware teruggaan naar de bron. Studeren, met ritmische regelmaat steeds overdenken en dan ook weer ‘vergeten’, dat raadde Steiner aan,⁷ opdat uit onbewuste regionen van de wil intuïties omhoog komen om dat te doen met en voor de leerlingen wat nodig is. Je waarneming wordt verscherpt en je krijgt inspiratie om nieuwe oefeningen te ontwikkelen.

Audrey McAllen ontwikkelde de oefeningen van *De Extra Les* alleen maar op basis van haar kennis van de antroposofie en haar ervaring als vrijeschoolleerkracht. Ze wist nog weinig van de ontwikkelingen in de wetenschap, die zich overigens toentertijd ook nog maar pas met leerproblematiek bezig hield. In Amerika was Jean Ayres een pionier en tijdgenoot, die als eerste over 'sensory integration' sprak.⁸

Wanneer je aan dit boek over Audrey McAllens werk begint, wordt verwacht dat je enigszins bekend bent met de basisprincipes van Rudolf Steiners antroposofie en natuurlijk is het lezen van dit boek alleen zinvol als je de oefeningen uit *De Extra Les* kent en zelf hebt gedaan. In dit boek deel ik de resultaten van de zoektocht naar de bronnen van Audrey McAllens werk, in de wetenschap dat dit slechts een begin is, maar in de hoop dat het een aanmoediging is voor collega's om *De Extra Les* te gebruiken en om door te gaan met het verder uitwerken van dit voor de pedagogie zo waardevolle concept.

Laten we eerst beginnen met een korte oriëntatie op de verschillende aspecten van het antroposofische mensbeeld dat ten grondslag ligt aan het concept van *De Extra Les*.

Het tweeledig mensbeeld

Wanneer je over opvoeding en het onderwijs aan kinderen komt te spreken, dan moet je in de eerste plaats bedenken dat het mensenwezen meer is dan zijn door de erfelijkheid en de omgeving bepaalde eigenschappen. De mens deelt dit aspect van zijn wezen met de dieren, de planten en de wereld der mineralen, maar het maakt slechts een deel van zijn wezen uit. Behalve 'nature or nurture' heeft de mens iets extra's dat hem werkelijk tot mens maakt en dat tot zelfbewustzijn komt. Dat deel bestaat uit geest en ziel, die bij het betreden van het fysieke bestaan een verbinding aangaan met wat uit de erfelijkheid wordt aangereikt. Opvoeding en onderwijs hebben tot doel die twee aspecten zo goed mogelijk op elkaar af te stemmen. Steiner wees in dit verband op de betekenis van de slaap en de ademhaling voor de ontwikkeling van het kind. Dat goede nachtrust belangrijk is, wordt intussen door de wetenschap erkend.⁹ Maar het belang van een goede ademhaling als essentieel element in de opvoeding wordt in de onderwijspraktijk nog steeds onderbelicht.¹⁰